

rio" ir inteligentiško pakantumo keliu, nors atsiradęs ne kaip teigimas, o kaip neigimas, kaip priešstata lietuvių literatūros "raudoninimo" pastangoms, yra pastarųjų smarkiai paveiktas, iškreiptas ir nepakankamai universalus.

Bronio Railos ideologinė pozicija, antiteziška "raudonajai", stiprina šią neideologizuotą ar minimaliai ideologizuotą literatūrologiją, pagludindama griežto tautinio principingumo monolitą. Estetinės analizės srityje "Kodėl antraip?" gal ir neatveria naujų horizontų (nors pastabos dėl Mariaus Katiliškio "Miškais ateina ruduo" stebina poleminių teiginių svarumu, o ypač mums neįprastu teziniu konkretumu). Kelių asmenybių interpretacinės versijos išties įdomios ir ne vien "skandalingu sovietizmu". Bronys Raila kategoriškai smerkia literatūros istorikų ir biografų bandymus pažeisti asmenybių integralumą. Šitaip jis interpretuoja pastangas įrodyti, kad Salomėjos Nėries "raudonumas" buvo netikras, laikinas, kitų įbruktas. Ir Vincas Mykolaitis-Putinas jam - ne kelis kartus "maištingai lūžęs", o "konformistiškai linkęs". Anot Bronio Railos, mėginimai minėtus žmones žūtbūt pateisinti lėmė šių asmenybių originalumą ir kontroversiškumą ardančių "pagerintų" biografinių versijų atsiradimą. Poleminė, tačiau autoriaus plačiai argumentuota pozicija. Kritikas susirūpinęs ne vien sovietinių rašytojų traktavimu, pvz., karčių žodžių skirta ir tarpukario varpininkams bei laisvamaniams, nepasirūpinusiems Leono Skaibeikos paskutinės valios įvykdymu, t. y. leidusiems iškreipti poeto pasaulėžiūrinės nuostatas, ir t. t.

Taigi nuskambėjo neramus Bronio Railos klausimas "Kodėl antraip?". Bėlieka tikėtis, kad jis sulauks ne vieno ramaus ir apgalvoto atsakymo.

Paulius Subačius



Dail. Darius Gudmonas

ŠVENTĖS IR APLINK JAS

Nedidelės knygelės, viena po kitos pasirodžiusios ant knygynų prekystalių, pasakoja apie didžiųjų metinių švenčių papročius Lietuvoje (Velykos, Joninės, Vėlinės, Kūčios). Kuklus brošiūros formatas neatspindi etnografo Juozo Kudirkos parengtų knygelių¹ turinio. Pokario laikotarpiu ir pastaraisiais metais užrašyti kalendoriniai papročiai paverčia šias knygeles trečiame-ketvirtame dešimtmetyje pradėto lietuvių tautosakos bei etnografijos duomenų kaupimo bei sisteminimo tąsa ir tam tikra prasme užbaiga. Autoriaus bei jį informavusių asmenų surinkta gausi ir turininga medžiaga atspindi mūsų amžiaus antros pusės laikotarpio papročius; šie duomenys iki šiol, deja, mums buvo sunkiau prieinami nei amžiaus pradžios ar ikikariniai etnografijos bei tautosakos rinkiniai.

Skaitant Kudirkos parengtas knygeles, galima nesunkiai įsitikinti, kad papročiai, pastaraisiais dešimtmečiais

taip guiti ir persekioti, vis dėlto neišsigimė ir nepašlij. Be abejo, laikas daro savo - ypatingų archaizmų ir keistenybių čia nerasime, tačiau įstabu, kad Lietuvos kaimas ir pokaryje išlaikė tuos pačius liaudies religinės tradicijos ypatumus. Palyginus su dr. Jono Balio ikikariniais ir Amerikoje paskelbtais rinkiniais, galima pastebėti, kad Velykų, Vėlinių, Kūčių papročiai pastaruosiu metu ne tokie margi, tačiau švenčių esmę perteikiančių papročių kertinė dalis, nepaisant nieko, išliko: tradicija nenutrūko ir neiškrypo, šventės, kad ir kaip persekiojamos, ne tik priglaudė ir dabartin projektavo liaudies tradiciją, bet ir tapo asmeninės, o kai kurios, ypač Vėlinės - net masinės pasyvios rezistencijos forma. Vien tai rodo, kad švenčių galia yra didesnė, negu galėtume nuvokti...

Juozo Kudirkos surinkta Velykų, Vėlinių, Kūčių medžiaga - gausi ir gerai sutvarkyta. Medžiagos pateikimo forma liudija jos rinkėjo bei tvarkytojo pagarbą surinktiems duomenims bei jų pateikėjams: Kudirka stengiasi minimaliai į juos kištis bei komentuoti. Šitokia pagarpa mūsų etnografų darbuose gan reta ir po Jono Balio bemaž nesutinkama. Todėl šios mažos knygelės turi didelę mokslinę vertę. Drauge dėl savo autentiškumo jos gali dažnai šeimai tapti parankinėmis knygomis, pavartytinomis prieš didžiąsias šventes. Jų dėka kiekvienas žmogus, praradęs senąją švenčių tradiciją, gali iš naujo ją sutikti; ypač tai aktualu miestiečiams.

Nijolės Marcinkevičienės parengta knygelė "Rasos. Joninės. Kupolės"² kečia kiek kitokį išpūdį. Čia negausi tautosakos bei etnografijos medžiaga pranyksta komentaruose ir samprotavimuose, dažniausiai - net ne pačios autorės. Remiamasi ne šaltiniais, o kažkieno jau perpasakota labai abejotina, antrine ar net tretine medžiaga, drauge kompiliuojant Pranę Dundulienę ir Al-

¹ Kudirka J. *Velykų šventės*. - V.: Mintis, 1990. - 70 p. - 20 000 egz. - 1 rb 10 kp; Kudirka J. *Vėlinės*: Etnografinė studija. - V.: Mokslas, 1991. - 64 p. - 60 000 egz. -

2 rb; Kudirka J. *Kūčių naktis*. - V.: Lietuvos liaudies kultūros centras ir firma "Vizija", 1990. - 38 p. - 20 000 egz. - Kaina sutartinė.

² Marcinkevičienė N. *Rasos. Joninės. Kupolės*. - V.: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1991. - p. - 10 000 egz. - 1 rb 50 kp.

girdą Patacką. Autorė mėgina pateikti tam tikrus metodinius nurodymus Rasos šventimui, tačiau sunku atsikratyti įspūdžio, jog tai tiesiog sugalvoto žaidimo taisyklės. Ką gi, galimas dalykas, kad ir to kam nors reikia...

Antanas Sereda

POLITIKOS IR GEOGRAFIJOS SANDŪROJE

“Geopolitika - tai mokslas apie valstybės politinių reiškinių priklausomumą nuo geografijos”, - taip apibrėžia terminą knygos “Lietuvos geopolitika”^{*} sudarytojas profesorius, geografijos mokslų daktaras Stasys Vaitekūnas. Ši knyga - lietuviškosios geopolitikos raštų rinktinė, į kurią įeina paties Stasio Vaitekūno apybraiža “Geopolitika ir Lietuva” (datuota 1990 vasario 15 dieną), profesoriaus Kazio Pakšto veikalas “Baltijos respublikų politinė geografija” (1929), Stanislovo Tarvydo “Geopolitika” (1939) bei Justo Paleckio “Didysis 1914-1918 m. karas” (1938). Sudarytojo nuomone, toks parinkimas gana vykusiai atspindi prieškarinę geopolitinių tyrinėjimų būklę. Be to, Kazio Pakšto ir Stanislovo Tarvydo veikalai, keletą dešimtmečių pragulėję specfonduose, tebėra nežinomi platesniam skaitytojų ratui, nors nepraradę aktualumo.

Išties galima pasidžiaugti lietuviškųjų geopolitikos tyrimų gaivinimu, kadangi ši politikos ir geografijos sritis buvo visai apleista. Lietuva ne tik negalėjo pati spręsti, kaip orientuoti savo politiką, bet ir netyrinėjo galimybių. Šiuo aspektu Pakšto ir Tarvydo studijas prisiminti pravartu.

Tikrų geopolitinių tyrimų nebuvimas skaudžiai atsiliepė nepriklausomybės atstatymo laikotarpiu. Matyti, kad Lietuvos parlamentas ir vyriausybė nelengvai orientuojasi Europos ir pasaulio

politinėje ir ekonominėje konjunktūroje, neturi aiškios geopolitinės programos, veikia dažniausiai nesistemiškai ir ne visai apgalvotai. Svarstymai apie ekonominių ir politinių ryšių naudą ar Lietuvos ateities perspektyvas dažniausiai remiasi emocionalių patriotizmu, o ne objektyvia faktų ir galimybių analize. Kazio Pakšto veikalas yra pavyzdys geopolitinių studijų, objektyviai vertinančių Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių situaciją ir perspektyvas: nėra patogių ar nepatogių, palankių ar nepalankių geopolitinės padėties, o yra tik sugebėjimas išnaudoti ją, teisingai parenkant valstybės ekonominio ir socialinio vystymo kryptis.

Kazio Pakšto studiją reiktų laikyti vertingiausia rinktinės dalimi. Jos medžiaga ne tik leidžia palyginti autorius prognozes su dabartine situacija, bet ir teikia savotiškas gaires dabartinės, vėl nepriklausomybę atgavusios Lietuvos galimybės vertinti. Autorius prognozavo žemės ūkio plėtrą, miestų augimą, emigracijos tempus. Profesoriaus apskaičiavimais, 1990 metais Lietuvoje (be Vilniaus krašto) turėjo gyventi 4,09 mln. gyventojų. Aišku, kad į Antrąjį pasaulinį karą ir jo pasekmes autorius negalėjo atsižvelgti, bet šiaip jau prognozės gana tikslios. Įdomi studijų dalis - Baltijos valstybių civilizacijos lygio kiekybinis įvertinimas. Pasiremiamas 12 kriterijų Huntingtono sistema ir analogiškais kitų tautų ir valstybių vertinimais, profesorius Pakštas mėgino apskaičiuoti Baltijos valstybių civilizacijos indeksus. Svarbiausiais civilizacijos elementais Huntingtonas laikė vadinamąją iniciatyvos jėgą, sugebėjimą formuluoti naujas idėjas, kurti filosofines sistemas, ilgalaikes programas, vesti paskui save kitas tautas. Įtaką civilizacijos indeksui turi taip pat švietimo sistemos išvystymas, tautos moralės, higienos pagrindų laikymosi, sveikatingumo ir saugumo lygis, pasiekimai įvairiose meno srityse. Aišku, kad 1929 metais Lietuva buvo gerokai atsilikusi ne vienoje minėtų gyvenimo sričių. Kazio Pakšto duomenimis, Suomijos ir Esti-

jos civilizacijos indeksas 1929 metais buvo 70, Latvijos - 67, o Lietuvos - vos 43. Palyginimui galima pateikti Danijos (100), Šveicarijos (97), Meksikos (54) ir Paragvajaus (48) indeksus. Profesoriaus apskaičiavimais, Lietuva turėjo “pasivyti” Daniją apie 1980 metus. Iš tikrųjų Lietuva, mažiau nei kitos šalys nukentėjusi nuo ketvirto dešimtmečio ekonominės krizės, iki karo progresavo žymiai greičiau.

Kalbėdamas apie Baltijos valstybių ateitį, Kazys Pakštas toliaregiškai numatė, kad sustiprėjus Rusijai ir Vokietijai, Baltijos regionas gali patekti į šių didžiųjų valstybių interesų sferą ar net tapti ginčų objektu. Verti dėmesio svarstymai tautinių mažumų evoliucijos klausimais. Kalbėdamas apie tautines lietuvių, gudų ir ukrainiečių mažumas tarpukario Lenkijoje, autorius prognozavo, kad Vilniaus krašte vyks pastebimas lietuvių ir gudų lenkėjimo procesas, tuo tarpu ukrainiečių ir gudų mažumos kituose regionuose lenkai taip ir negebės “suvirškinti”. Ši studijos dalis aktuali ir šiandien, sekant ir prognozuojant tautinius procesus.

Stanislovo Tarvydo “Geopolitiką” gal ir vertėjo iškeiti į knygos pradžią, nes čia aptariamos svarbios geopolitikos sąvokos, kuriomis operuoja ir Kazys Pakštas. Kadangi Tarvydo veikalas labiau panašus į vadovėlį nei į mokslinę studiją, jame mažiau skaičių, o daugiau aiškinamojo pobūdžio teksto.

“Geopolitikos” autorius daug dėmesio skiria tarpukario Europos politinės situacijos analizei ir galimai raidai. 1939 metais nebereikėjo būti dideliu pranašu, norint numatyti naujo pasaulinio karo galimybę. Autoriaus garbei reikia pasakyti, kad jis buvo vienas iš tų, kurie, konstatuodami praeities valdovų ir to meto šalies valdovų klaidas, aiškiai matė, kad Lietuvos deklaruojama neutraliteto politika karo grėsmės akivaizdoje ne tik negarantuoja šalies saugumo, bet net silpnina jos gynybą. Lietuva buvo atsidūrusi tokioje situacijoje, kai jos neutralitetas neatitiko nė vienos didžiųjų valstybių interesų.

^{*} *Lietuvos geopolitika: Raštų rinktinė / Sudaryt. Stasys Vaitekūnas. - V.: Mintis, 1991. - 524 p., iliustr. - 5 000 egz. - 9 rb.*